

Романчук О. Ці легендарні Малинські

В другій половині XIX століття в Березному з'явився, як говорилося в народі, дідич Михайло Малинський з дружиною Анною, синами Зореном (Зуреном) і Емануелем. Був це крупний землевласник, який на території сучасного району володів $723 \frac{1}{3}$ десятинами орної землі і 18 тисячами десятин лісу.

Збираючи матеріали про життя і діяльність дідича Малинського, дещо вдалося знайти у фондах Рівненського обласного архіву, Острозького історико-культурного заповідника, опитати десятки людей. Серед опитаних були ті, хто працював у панському палаці, в прислузі, на полях, луках, доглядав худобу, коней. Але зібрати таку інформацію, щоб повністю висвітлити в хронологічному порядку життя родини Малинських, не вдалося. Для цього потрібно роками працювати в архівах Москви, Санкт-Петербурга, Києва, Житомира, Луцька, Львова, а також Польщі, Франції, Швейцарії, де, за переказами, жили Малинські. А це при наших злиднях – з розряду сучасної фантастики. Та й ця стаття не є науковим дослідженням, над яким люди працюють роками. Тому писатиму про те, що достеменно відомо, опускаючи інколи деякі сумнівні розповіді і перекази.

Мені так і не вдалося знайти дані про родовід родини Малинських. В описі знатних родів царської Росії така родина у другій половині XIX століття не значилася. Можна припустити, що березнівські маєтності дісталися дочці чи близькому родичеві поміщика Михайла Леонтійовича Коржаневського, який в середині XIX століття володів на Березнівщині великими площами орної землі, сіножатями, лісом.

Для свого маєтку Михайло Малинський вибрав болотисту місцину за декілька кілометрів на південь від містечка Березне. Десятки робітників волами возили землю і засипали болото, зводили греблі трьох ставків. Після висипки і спланування ґрунту розпочалося будівництво палацу. Будівельні матеріали, робітники та інженери були привезені із Західної Європи. Палац у стилі модерн зводили із пробкового дерева. В триповерховій будівлі було 44 кімнати. На першому поверсі знаходилися вітальня, гардероб, зал, органний зал, капличка, лазня, а пізніше і кухня. На другому – кабінет дідича, кімнати для відпочинку, їдальня, два балкони. На третьому – кімнати для гостей. Підлога в приміщеннях була із паркету, який лежав на олов'яній подушці. Кімнати опалювалися кахельними грубками. На вікнах висіли кольорові гардини. Навколо палацу розбили доріжки і під керівництвом садівника Вольського наймані по навколишніх селах робітники висадили біля сотні порід дерев та кущів з різних частин світу, які були закуплені за кордоном. Садити також і місцеві, породи. Алеї парку, на яких стояли лавочки, ночами освітлювалися карбідними ліхтарями. Із західної сторони парк був огорожений цегляним, а з інших сторін – дощаним парканом. При в'їзді в парк з боку Березного була широка металева брама, біля якої стояв флігель сторожа. Останнім сторожем в парку був Сільвестр Євтушок. Вдень і вночі він зустрічав і проводжав гостей, відкриваючи браму. Ще одна брама була в північній огорожі, а в цегляному мурі була металева хвіртка. Парк доглядали поляк Дзінбовський і неозброєна охорона.

На території парку знаходилося три ставки. З болота Гало до парку була прокопана глибока канава, на якій стояли дерев'яні заставки. Найменший ставок був маточним. В ньому розводили мальків коропа, линків, карасів. Удвох більших ставках вирощували рибу, а через них проклали місточки, стояли човни. За водоймищами доглядав поляк Вовженець. Поблизу ставка знаходився звіринець.

В парку була невеличка художня майстерня, в якій інколи працював Емануель Малинський, а також тенісний корт.

В часи роботи на Поліссі "Західної експедиції по осушуванню боліт" під керівництвом І. І. Жилінського на орних землях пана Малинського і в парку була проведена меліорація. Протягом 1905-12 років поблизу парку збудували високу водонапірну вежу, електростанцію, винокурний завод, конюшні, бараки для робітників, майстерні, підсобні приміщення.

Вода із водонапірної вежі надходила в палац, на винокурний завод, електростанцію, конюшні.

Двоповерхова електростанція стояла недалеко від палацу. Вона працювала на дровах, а потім і на мазуті. На першому поверсі були встановлені котел, парова турбіна, генератор, а на другому – жила сім'я електрика. Електростанцію запускали з настанням темряви і до 10-11 години вечора. Від електростанції заряджалися батареї і давали струм в нічні часи. О 6 годині ранку електростанцію знову вмикали. Струм ішов на освітлення палацу, бараків, казарми, в якій жили польські солдати із КОП (Корпусу охрони пограничної), а також на водокачку і спиртзавод. До 1937 року обслуговували електростанцію Іван Моїсейович Удодік з помічником Петром Мотрунічем. З 1937 по 1939 рік електриком працював Юзеф Жилінський, який до цього був учнем Удодіка. Заробітна плата в електрика становила 80 злотих на місяць.

В 1905 році побудований винокурний завод, який працював протягом 2-3 місяців на рік на сировині, вирощеній на панській землі. На виготовлення спирту ішли картопля і ячмінь. При заводі була котельня, яка працювала на березових дровах. Парою розпарювали сиру картоплю, приводили в рух дробилку для помолу ячменю. Розпарену картоплю мелений ячмінний солод закладали по черзі у десять дерев'яних чанів, в яких проходив процес бродіння. Спирт гнали за допомогою пари у апараті висотою до 15 метрів. Виробництвом керував гужелян (по сучасному головний технолог) поляк Гедз. На заводі під час його пуску працювало 5-6 робітників. Механізми обслуговував Іван Удодік. Спирт у великих металевих бочках відвозили на роз'їзд (станцію) Яринівка, який пізніше був перейменований у Малинськ. Там його вантажили у вагони і відправляли у Львів, а порожню тару повертали на станцію і звідти перевозили в Зурно. Після закінчення сезону варіння спирту робітники з заводу виконували інші роботи в господарстві Малинського. При винокурні була квартира, в якій постійно жив гужелян Гедз. Відходи виробництва спирту ішли на корм худобі, свиням. У 1915 році на винокурному заводі працювало 6 робітників, а спирту було виготовлено на 6000 карбованців.

Поблизу роз'їзду Малинський на землі Емануеля Малинського діяв лісопильний завод, на якому працювало в 1915 році 44 робітники, а річний прибуток від виробництва становив 30000 карбованців.

Цегельний завод в урочищі Ляховичі давав у 1915 році 20000 карбованців річного прибутку. Працювало на цегельні 10 чоловіків і 2 жінки.

На річці Случ поблизу села Городище стояв водяний млин пана Малинського, в якому працювало 3 робітники. Протягом року млин давав 30000 пудів муки. В 1920-их роках цей млин був зданий в оренду євреєві Лизору Шапіро.

Поблизу парку був великий фруктовий сад. Ще один 20-ти гектарний сад розміщувався в урочищі Чернило. Фрукти із садів ішли до панського столу і на продаж березнівським євреям.

В лісах Малинського була пасіка, а при маєтку – оранжерея, в якій протягом року вирощували квіти. Працював в оранжереї Харитон Мотруніч, який жив в одному із панських бараків.

Адміністратором володінь Е. М. Малинського до 1920-их років був Міхал Ястжембовський, а потім його до 1939 року замінив Володимир Березовський.

Адміністратор займався виробництвом, сільським господарством, лісом, торгівлею і вів розрахунки. До середини 1920-их років контора управляючого знаходилася в містечку Березне, а потім її перевели у фільварок Зурне в приміщення із трьох кімнат, вітальні, кабінету Березовського, бухгалтерії. Бухгалтером працював Володимир Білявський, помічником бухгалтера Войсняк, а касиром Ванда Чернецька.

На 14 жовтня 1924 року у володіннях Малинського в Зурному було 302 десятини орної землі і 32 робітники, з яких 4 підлітки. В урочищі Чернило, на південь від Зурного, 199 1/3 десятини і 12 робітників, а в селі Поляни пан мав 206 десятин і 19 робітників.

Роботою в полі керував агроном П'ясецький, а об'їждчиком панських полів в Зурному був Жонц.

Робітники у фільварку Зурне жили в "чвораках" – дерев'яних бараках на 4 сім'ї. Таких бараків було шість.

На хуторі Чернило стояли дві хати, конюшні, підсобні приміщення. В одному будинку жив управляючий Лясота, а в бараці жило 8 сімей робітників.

Для обробітку землі в Зурному тримали 30 робочих коней. Такі коні були на хуторі Чернило і в Полянах.

На панських землях вирощували пшеницю, жито, ячмінь, картоплю, кормові буряки, конюшину, овочі. Овочами займався Макар, по вуличному Гедз, з Березного.

Для обробітку землі, посівів буряків, картоплі під час сінокосу і жнив, копання картоплі і буряків в навколишніх селах Теклівка, Білка і на хуторах Чагрі, Полиці, Занакот наймалися сезонні робітники. Найбільше людей працювало з села Білка, особливо жінок і дівчат. За виконану роботу оплата проводилася в кінці робочого дня. Сума залежала від виробітку. Платили грішми або, за домовленістю, косили сіно і збіжжя, гребли копиці і в'язали снопи за проценти. Наприклад, за 10-у копицю чи 5-7-ий кошик картоплі або буряків, але найчастіше брали гроші.

Постійним одруженим робітникам, які працювали на землі, доглядали худобу, коней, свиней, на місяць давали 10 злотих, 1 метр (центнер) зерна, картоплю, буряки. Жили робітники безкоштовно у панських бараках, тримали город, 2 корови, свині. Корови паслися з панською худобою і стояли разом в одному корівнику, їх безкоштовно годували сіном, буряками. Лише свиней доводилося годувати овочами і зерном з власного городу. Під час роботи спиртзаводу робітникам для годівлі свиней видавали відходи виробництва. Для опалення приміщення і приготування їжі кожний робітник одержував дрова, за які теж не платили.

Холостяки за роботу в пана одержували на місяць 70 злотих.

Робочий день був від зорі до зорі. Не працювали по неділях, в державні і релігійні польські та українські великі свята.

При фільварку працювали ковалі, стельмахи і шорнік. Кузня була поблизу винокурні і працювали в ній Юзеф Жилінський, Євген Кржицький. В кузні виготовляли вози, плуги, борони, культиватори, дрібні знаряддя та інструмент, займалися ремонтом.

Деталі до возів – споди, колеса – виготовляли стельмахи Юзеф Лукомський та Казимір Габор.

Шорнік Гринцевич шив кінську упряж.

Для польської армії в 1925 році в Зурному почали вирощувати верхових коней. Коні стояли в спеціальній конюшні і годували їх по рецепту. Півроку молодняк був за самками, а потім йому давали ячню крупу. Після року згодовували ціле вівсяне та ячне зерно, білу моркву, конюшину, сіно. В теплу пору року пасли в огорожі. За кіньми доглядали хлопці. Для спарування тримали двох жеребців, яких кормили вівсом і ячменем. Щоб коні не застоювалися, їх щодня сіддали і проганяли 5-6 кілометрів Майбутніх армійських коней вчили ходити під сідлом. Для цього було три сідла і конюхи, по черзі, об'їжджали молодняк.

У трирічному віці коней для кавалерії прив'язували до возів і вели в Луцьк на комісію, де оцінювали і купляли. Бойовий кінь коштував 1000-1200 злотих, тоді як робочий кінь на березнівському базарі коштував 80-120 злотих. За рік продавали 5-8 скакунів. Цим займався Володимир Дзендзеловський.

В Зурному до 1939 року стояв ескадрон польської кавалерії з Корпусу охрони пограничної. З панського фільварку до столу кавалеристів поставлялося м'ясо свинини, молоко, масло, сир, овочі і корми для коней.

Як уже згадувалося, крім орної землі, у володінні Е. М. Малинського було 18 тисяч десятин лісу. Після приходу польської влади і встановлення кордону між Польщею і Радянською Україною в березні 1921 року 22 липня 1921 року адміністратор Березнівських володінь пана Малинського Міхал Ястжембовський затверджує для лісової охорони знаки відмінності. На головних уборах почали носити кокарду у вигляді польського орла і дубових гілок, а на грудях – бляху з назвою маєтку, прізвищем власника лісу і порядковим номером обходу.

На 31 жовтня 1921 року в лісову охорону пана Малинського входили – помічник лісничого Йоахім Нагорний, об'їждчики Іполіт Мутоловський, Юзеф Мутоловський, гайові (лісники) Мар'ян Ходоровський, Станіслав Скібіцький, Олександр Деонізяк, Потап Хом'як, Болеслав Доманський, Вінцет Ткачук, Яків Курос, Андрій Закашевський, Станіслав Фіярчук, Юзеф Прокопович.

Об'їждчики: Олександр Савіцький, Мар'ян Марцінковський. Гайові: Станіслав Мазурек, Олександр Зарчинський, Юзеф Фімінський, Лукаш Кругляк, Владислав Цельнер, Ромуальд Чернецький, Ян Пеньковський, Антін Ротальський.

Помічники лісничого: Ігнатій Кухарський, Станіслав Бужинський, сторож Роман Лужко.

Об'їждчики: Олександр Пашковський, Микола Грушевський, Андрій Сінякевич, Антін Зарчинський, Ян Ліпінський, Семен Постоєв, Макар Сінякевич, Яків Кегель.

Об'їждчик Петро Курята. Гайові: Петро Будзинський, Стефан Буринський, Луцян Кв'ятковський, Юліан Гущук, Павло Усач, Флоріан Ходаковський, Трохим Ципан.

Об'їждчики: Ян Ласковський, Аполінарій Свіцький. Гайові: Петро Перро, Роман Кравчук, Гордій Приймак.

Об'їждчик Станіслав Савіцький. Гайові: Яків Ющук, Василь Костовіцький, Павло Кутасевич, Іван Шарапа, Дмитро Ходаковський.

Об'їждчики: Нікон Хом'як, Григорій Корицький. Гайові: Юзеф Кухарський, Остап Піліпака, Опанас Постоєв, Степан Кондратюк.

Лісництво розміщувалося в Березному, а потім у селі Михалин. Лісничий – Струк.

Гайові жили в своїх обходах, де були побудовані житлові будинки з комплексом господарських будівель. При гаївках малася орна земля для вирощування зернових, овочів.

У кожного лісника було 2-3 корови, сінокоси, тримали коней. Дрова одержували безкоштовно. Зимою і влітку лісова охорона ходила у форменному одязі, а на озброєнні

мала гвинтівки і револьвери. Форму і зброю лісники мали право носити тільки під час виконання службових обов'язків.

18 тисяч десятин лісу були власністю Малинського, але без дозволу державних лісових органів він не мав права зрізати в лісі жодної деревини. Державні органи визначали спільність лісу і відводили ділянки під лісорозробки. Ділянки лісу закупували євреї, наймали в навколишніх селах лісорубів і заготовляли ділову деревину, дрова. Дрова з лісів Малинського ішли на опалення паперової фабрики в селі Моквин, для потреб панського фільварку, для населення.

Цікаві дані зустрічаються в книзі "Історико-статистичний опис церков і приходів Волинської єпархії за 1889 рік", де в другому томі згадується крупний землевласник Михайло Малинський, який в селі Сільце на свої кошти збудував дерев'яний дім для священика, псаломника і господарські споруди при них.

В селі Поляни притчові будинки і господарські споруди в 1884 році побудовані також на кошти Михайла Малинського.

Для опалення притчів в Князь-Селі (тепер Князівка) і Полянах із лісу Малинського безкоштовно надавалися дрова.

Під час революційних подій і в роки громадянської війни солтис містечка Березне Григорій Царук зберіг панський маєток від грабежу. За це пан Малинський віддячив Григорію у 1921 році шматком орної землі поблизу Зурного (де тепер міжгосподарське переробне підприємство) і кількома гектарами лісу, який пізніше Царук продав євреям. Після загарбання у 1938 році Австрії фашистською Німеччиною Емануель Малинський почав масово розпродувати свої землі з лісами жителям Князь-Села, Вітковичі, Михалина, Балашівкита ін.

Люди купляли землю, викорчувували пеньки і селились на хуторах.

Малинські були католицького віросповідання. В Березному поблизу костела мали родову усипальницю у вигляді каплички, під якою був глибокий склеп, де стояли труни покійних. Ця будівля збереглася до наших днів, розбудувалася в пізніші часи. Знаходиться вона на території школи-інтернату.

Де коли помер Михайло Малинський, встановити не вдалося, але відомо, що Анна Малинська померла за кордоном у 1923 чи 1923 році її тіло було потягом привезене на станцію Малинськ. З Малинська покійну привезли в Березне, де в місцевому костелі була відправлена служба. Тіло покійної Анни поклали в склеп за костелом. Після війни, за розпорядженням радянських органів, труни з останками були із склепу винесені і зариті невідомо де.

Серед населення старшого віку в Березному і в навколишніх селах існує версія, що фільварок Зурне був названий так на честь сина Михайла і Анни Малинських Зорена (Зурена), який загинув у молоді роки.

Після смерті батьків Емануель Михайлович Малинський залишився єдиним спадкоємцем. Більшу частину року він жив закордоном у Франції, Швейцарії, а в Зурне приїжджав на 3-4 місяці. Емануель, якого серед народу звали Нельо, був невисокого зросту, худорлявим. В молоді роки займався боксом, грав у теніс і був одним із перших авіаторів Польщі. Мав власного літака, посадковий майданчик під Зурном, і до першої світової війни інколи навідувався із-за кордону у свій родовий маєток літаком.

У 1928 році в Зурне пригнали американського легкового автомобіля "Форд". Панським шофером був російський емігрант Микола Кутасевич, що жив у панському бараци з дружиною чешкою. Автомобіль із Зурного до Березного їздив висипаною і засіяною травою ґрунтовою дорогою, якою заборонявся їздити возами.

Крім автомобіля, при маєтку було 12 виїзних коней, яких по двоє, четверо, шестеро запрягали в бричку, фаєтон, кабріолет, в залежності від того, куди пан виїжджав чи яких гостей їздили зустрічати або випроводжати на залізничну станцію фурмани. Під час виїзду з паном у костел, з гостями фурмани, в залежності від сезону, одягалися в спеціально пошиту для них літню і зимову форму.

В 1927-1930 роках панським фурманом був Прокопій Гарбар (1912-1999) з села Теклівка. У різні часи фурманами у Малинського були Андрій Тимофійович Залужний, Іван Адамович Пасічник, Казімеж Дімбровський, Йосип Фіяло та інші.

Кожен день фурмани спеціальним візком їздили в Березне за поштою, яку перевозили у сумці через плече. На пошті одержували листи, газети, журнали.

В єврейських крамничках Березного для панського столу, за записками, куплялася телятина та інші продукти, які у Зурному зберігалися в спеціальній льодовні поблизу кухні. До 1914 року кухня була поблизу палацу, а в 1920-і роки її розмістили в палаці.

Як згадує колишня помічниця кухарки Євгенія Кіндратівна Сирота (дівоче прізвище Бернацька) 1916 р. н., Емануель любив гречані вареники з сиром.

В маєтку була пральня, в якій постійно працювали дві жінки. Однією із них була Пестина Гусевич. Жінки прали і прасували одяг, скатертини, серветки, постільну білизну з панського палацу.

Емануель Малинський в Зурному рідко приймав гостей. Пана і гостей обслуговували лакеї Юзек Кулінський, Борис Марчук, Сільвестр Гермашевський – батько польського космонавта з польської колонії Липники.

Нельо Малинський все життя прожив холостяком. На схилі літ він часто хворів і його постійно супроводжував лікар. По приїзді в Зурне він часто з палицею в руці гуляв доріжкою, прокладеною по периметру парку. В 1938 чи 1939 роках (за переказами) Емануель Малинський помер за кордоном. Свій маєток він заповів на утримання дитячих притулків в Польщі.

В 1939 році в Зурне приїхали черниці і стали в палаці Емануеля Малинського організовувати притулок для сиріт. Завозились ліжка та інші меблі, але 1 вересня розпочалася німецько-польська війна і роботи по обладнанню притулка були припинені. З приходом 17 вересня більшовиків, черниці виїхали в Польщу.

З 1939-41 роках при маєтку була перша в районі машинно-тракторна станція. Після війни в палаці Малинського розміщався дитячий притулок, в якому було 42 душі, але проіснував він лише чотири місяці. Від несправного пічного опалення на третьому поверсі виникла пожежа і прекрасна будівля згоріла. Пізніше на базі будівель електростанції, кухні, конюшень та інших заснували санаторно-оздоровчий комплекс для людей, хворих на легеневі зароби.

Сьогодні від панського фільварку Малинських залишилися вироджений парк, ветхі будівлі та спогади людей про красу і велич, яка тут була колись.

***Романчук О. Ці легендарні Малинські / Олександр Романчук //
Надслучанський вісн. – 1999. – 2 черв. – С. 2-3.***